

Джозеф КОНРАД

СЕРЦЕ ТЕМРЯВИ

*Переклад з англійської
Марії ГОЛОВКО*

Київ
“ЗНАННЯ”

Глава I

Круїзний іол¹ “Неллі” хитнувся на якорі, навіть не тріпнувши вітрилами, і завмер. Почався приплив, вітру майже не було, а оскільки яхті треба було йти вниз по річці, залишалося тільки стати на якір і чекати відпливу.

Перед нами розкривалося гирло Темзи, ніби впускаючи корабель у нескінченну протоку. Море й небо на горизонті вливалися одне в одне, так що межі між ними було вже не розібрати; на освітленій сонцем морській гладіні здіймалися на хвилях баржі, і червоні, загострені доверху, дублені вітрила, що виблискували полакованими шпринтами², здавалося, навіть не ворушились. Низькі береги, що спускалися до моря й губилися в його водах, застинала імла. Небо над Грейвсендом³ було темним, а трохи далі темрява, зда-

¹ Іол — різновид двощоглового парусного судна з кочами вітрилами, у якому бізань-щогла розташовується позаду керма (*тут і далі — прим. пер.*).

² Шпринт — різновид вітрильного оснащення; тонка жердина, що одним кінцем впирається в нижню частину щогли, а іншим — у верхній кінець чотирикутного косоного вітрила, розтягуючи його по діагоналі.

³ Грейвсенд — місто на північному заході графства Кент у Південно-Східній Англії; на південному березі Темзи.

валося, згущувалася до скорботного мороку, нерухомо нависаючи над найбільшим і найвеличнішим містом на землі.

Нашим капітаном і власником яхти був директор акціонерного товариства. Ми вчотирьох доброзичливо поглядали на його спину, коли він стояв на носі судна й дивився у бік моря. На всій ріці ні в чому не було стільки морського духу, як у тій картині. Він нагадував лоцмана, що для моряків є найвищим втіленням надійності. Важко вірилося, що місце його роботи було не тут, на просторах цього освітленого гирла ріки, а там, позаду нього, де нависла гнітюча темрява.

Як я вже якось казав, нас поєднало море. Цей зв'язок не лише стояв на сторожі нашої дружби під час довгих періодів розлуки, але й допомагав миритися з безкінечними розповідями і навіть переконаннями одне одного. Адвокату — чудовому старому — зважаючи на його поважний вік і безліч чеснот, виділили єдину подушку на палубі та єдиний килимок, де він і лежав. Бухгалтер вже дістав коробку з доміно й розважався, зводячи з кісточок архітектурні споруди. Марлоу сидів на кормі, схрестивши ноги по-турецьки й опершись на бізань-щоглу¹. У нього були запалі щоки й жовтуватого кольору шкіра, спину він

¹ Бізань-щогла — кормова щогла на три- і більше щогловому судні, завжди іде першою від корми корабля; задня щогла.

тримав рівно і в цілому мав аскетичний вигляд. З руками, опущеними вздовж тулуба й повернутими долонями догори, він нагадував ідола. Директор, переконавшись, що якір міцно тримає яхту, прийшов на корму і сів поруч із нами. Ми ліниво перекинулися кількома словами. Після чого на борту запала тиша. Хтозна з якої причини, але ми так і не почали грати в доміно. На нас напала задума, і не хотілося нічого робити, лише спокійно споглядати світ. День безтурботно хилився до вечора у тихому й приголомшливому сьайві. Вода мирно виблискувала; по небу, на якому не було жоднісінької цяточки, розливалось багатими просторами чистісіньке світло; туман з ессекських¹ боліт здавався прозорим і мерехтливим полотном, яке звисало з лісистих пагорбів десь далеко від моря й спадало на низькі береги прозорими складками. І лише темрява на заході, над верхів'ям ріки, з кожною хвилиною ставала все похмурішою, наче сердилася через наближення сонця.

Нарешті, сідаючи непомітно для людського ока, сонце таки торкнулося землі і з яскраво-білого зробилося темно-червоним, вже не кидаючи променів і не даючи тепла, — здавалося, воно у будь-яку мить може раптово згаснути, уражене на смерть дотиком темряви, що нависала над людьми.

¹ Ессекс — графство на сході Англії.

Тієї ж миті зміни торкнулися й води: тиша тепер засяяла приглушеним блиском, але водночас стала глибшою. Стара широка річка безтурботно ніжилася на схилі дня, вірно прослуживши не одне століття расі, яка залюднювала її береги, вона несла свої води сповненим гідності водяним шляхом, що вів у найвіддаленіші закутки планети. Ми дивилися на поважний потік не крізь призму яскравих спалахів короткого дня, що приходить і зникає навіки, а крізь величне світло спогадів, які ніколи не відпускають. І справді, що може бути легше для чоловіка — котрий зі щирим благоговінням і любов'ю, як то кажуть, “пішов за покликом моря” — ніж оживити дух минулого, пливучи нижнім гирлом Темзи. Припливи й відпливи змінювали один одного в безперервному круговороті, наповнені спогадами людей і кораблів, яких вони доставили у затишні домівки або на морські бої. Ріка знала всіх тих, ким пишається нація, починаючи від сера Френсіса Дрейка¹ і аж до сера Джона Франкліна²,

¹ Френсіс Дрейк (1540—1596) — англійський мореплавець і капер (пірат) часів Єлизавети I; другим після Магеллана здійснив навколосвітню подорож (1577—1580), під час якої награвував багато іспанського золота, за що був нагороджений лицарським титулом. Із шести кораблів, що брали участь у подорожі, повернувся тільки один — “Золота лань” (початково мав назву “Пелікан”).

² Джон Франклін (1786—1847) — британський полярний дослідник. 1845 р. очолив експедицію для завершення дослідження Північно-Західного проходу (морський

вона добре послужила багатьом мандрівним лицарям моря, з титулами і без. На своїх водах вона носила кораблі, чиї імена виблискують, як діаманти в нічному небі часу: від “Золотої лані”, що повернулася, набивши скарбами свої квадратні боки, і, привітавши на своєму борту Її Величність, дала початок славній легенді, аж до “Еребуса” і “Терору”, що вирушили на завоювання, але так і не повернулися. Ця ріка знала і кораблі, і людей. Вони припливали з Дептфорда, Гринвіча, Ерита¹ — шукачі пригод і поселенці; королівські кораблі й кораблі, що торгували на Лондонській біржі; капітани, адмірали, контрабандисти зі Сходу й уповноважені “генерали” флотів Ост-Індської компанії. Мисливці за золотом чи шукачі слави — усі вони ходили на цих хвилях, озброєні мечами, а часто й факелами, вісники континентальної могутності, носії іскри священного вогню. Якої тільки величі не несла на своїх водах ця річка до таємничих і незвіданих земель!.. Мрії людей, початки держав, зародки імперій.

шлях через Північний Льодовитий океан, що проходить вздовж північного берега Північної Америки через Канадський Арктичний архіпелаг, сполучаючи Атлантичний і Тихий океани). Експедиція не повернулася. До її складу входили два кораблі: “Еребус” (у давньогрецькій міфології Ереб чи Еребус — це одна з назв підземного царства темряви й уособлення вічного мороку) і “Терор”.

¹ Дептфорд, Гринвіч, Ерит — райони на південному сході Лондона, що розкинулися на берегах Темзи.

Сонце сіло; на річку спустилися сутінки, і вздовж берега почали займатися вогні. На міліні в гирлі річки яскраво засяяв маяк Чепмен, здіймаючись неначе на трьох ногах. У фарватері струменіла довга лінія світла — це був безперервний потік корабельних вогнів, одні з яких пливли вгору, а інші спускалися вниз. Далі на заході, у верхів'ї ріки, досі вирізнялися контури величезного міста на зловісному тлі — понурий морок вдень і вогняна заграва вночі.

— І це також, — раптом сказав Марлоу, — колись було занурене в темряву.

Він єдиний із нас досі “йшов за покликом моря”. Найгірше, що можна про нього сказати, — це те, що він не був типовим представником свого класу. Це був моряк, і водночас мандрівник, тоді як більшість моряків ведуть, якщо можна так сказати, осілий спосіб життя. Вони віддають перевагу домашньому затишку, і дім їхній — корабель — завжди з ними, так само як і їхня батьківщина — море. Усі кораблі схожі один на одного, як дві краплі води, а море завжди однакове. На тлі незмінності, що оточує моряків, чужі береги, чужі обличчя й багатство життя, що ніколи не стоїть на місці, проходять повз них, вкриті не таємничістю, а злегка зневажливим невіглаством, бо для моряка немає нічого таємнішого, аніж саме море, яке є господарем його життя, таким же незбагненим, як і Доля. Не-

квапливої прогулянки берегом чи невеликої гулянки, що замінює відпочинок після довгих годин роботи, йому вистачає, щоб розкрити секрет цілого континенту і зробити висновок, що загалом цей секрет не вартий уваги. Історії моряків прості й невибагливі, а їхня суть може вміститися в шкаралупі розколеного горіха. Але Марлоу був не таким (якщо не враховувати його талант розказувати небилиці), для нього зміст історії ховався не всередині, як ядро, а зовні — у тому, що відкривалося завдяки розповіді, з'являючись як туман, породжений яскравим спалахом, — подібно до того, як у спектрі місячного світла людське око іноді може вловити туманні кола.

Його зауваження нікого не здивувало. Це було якраз у стилі Марлоу. Йому відповіли тишею. Ніхто не завдав собі клопоту бодай щось буркнути. Згодом він заговорив дуже повільно:

— Я думав про стародавні часи, коли сюди вперше прийшли римляни, тисяча дев'яťсот років тому... ніби вчора... На цій річці з'явилося світло... з рицарських часів, кажете? Так, але це було схоже на пожежу, що за лічені хвилини охопила всю долину, чи на спалах блискавки, що розсікає небо. Ми живемо у короткому спалаху — хоч він і може тривати, доки обертатиметься наша старенька Земля! Але ще вчора тут була темрява. Уявіть собі, що мав відчувати капітан славної — як воно, кажете, називається? — три-

реми¹ в Середземному морі, якого раптом викликали на північ. Він поспіхом переходить по суші через Галлію², і тут його призначають командиром одного з тих кораблів, які, якщо вірити писаному слову, сотня вправних легіонерів — чудові хлопці, майстри на всі руки — будувала за якихось один-два місяці. І ось він приходить сюди, на самий край світу, де море кольору свинцю і небо кольору диму. Судно, майже таке ж неподатливе, як і концертино³, піднімається ввверх річкою, везучи припаси або накази — що вам більше подобається. Мілини, болота, ліси, дикуни... дуже мало їжі, придатної для цивілізованої людини, і лише вода з Темзи для пиття. Ані фалернського вина⁴, ані можливості зійти на берег. То тут, то там військовий табір, захований серед нетрів, як голка в копиці сіна... Холод, туман, грози, хвороби, вигнання і смерть... смерть таї-

¹ Трирема, або тріера, — бойовий корабель, на якому веслярі сиділи в три яруси з обох бортів корабля. Використовувався античними цивілізаціями Середземномор'я.

² Галлія — історична область Європи; сьогодні ці території входять до складу Франції, Бельгії, Люксембургу, Нідерландів і Швейцарії. Назву отримала завдяки кельтським племенам галлів, які населяли ці землі. Протягом I ст. до н. е. — V ст. н. е. входила до складу Римської імперії.

³ Концертино — язичковий пневматичний музичний інструмент на зразок гармошки.

⁴ Фалернське вино — сорт вина у Давньому Римі, яке виготовляли у Кампанії (Італія); вважалося високосортним.

лася у повітрі, у воді, в кущах. Вони, мабуть, мерли тут, як мухи. Але він це зробив — о так, зробив. І зробив дуже добре, не відволікаючись на сумніви й не особливо замислюючись над цим, хіба що, може, пізніше, коли хвалився, через що йому свого часу довелося пройти. У тих чоловіків було досить сміливості, щоб кинути виклик темряві. Може, його підбадьорювала думка про можливість отримати підвищення й незабаром перевестися у флот Равенни¹, якщо знайдуться добрі друзі в Римі та вдасться вижити в цьому жахливому кліматі. Або подумайте про порядного молодого римського громадянина, одягнутого в тогу, — знаєте, такого надто завзятого гравця в кості, — який прибуває сюди у складі свити якогось префекта, митаря чи навіть торговця, щоб поправити свої фінанси. Він висаджується на болотах, переходить через ліс, і на якійсь стоянці в глибині материка його нарешті наздоганяє відчуття первісності, абсолютної первісності землі навколо — того таємничого дикого життя, що вирує в лісі, у джунглях, у серцях дикунів. Немає жодного обряду посвяти у цю таємницю. Йому доведеться жити серед незбагненого, яке при цьому ще й викликає огиду. Однак воно має і свою чарівність, яка з часом також вплине на

¹ Равенна — місто в Італії, розташоване за кілька кілометрів від Адріатичного моря; у 402—476 рр. — столиця Римської імперії.